

BIBLIJSKI MOTIVI NA FRESKAMA U ĐAKOVAČKOJ KATEDRALI (3)

3. ABRAHAM, IZAK I JOSIP EGIPATSKI

Abrahamova žrtva (Ludovico Ansiglioni, 1877.)

Božji odabir

Slike dvaju autora obrađuju na prvi pogled različite, ali zapravo u mnogočemu povezane teme. U promatranju Božjeg hoda s čovjekom i čovječanstvom nemoguće je previdjeti Abrahama. Njemu pripada povlašteno mjesto u povijesti spasenja. Gledali smo u dosadašnjim prizorima: nakon što su Adam i njegovo potomstvo zastranili s Božjeg puta, Bog ga kažnjava potopom i obnavlja savez prijateljstva s pravednim Noom i njegovom obitelji. No, i Noini potomci zanemaruju savez. I upravo među potomcima Noina sina Šema, koji su se bili posve udaljili od Boga i štovali tuđe bogove (Još 24, 2), Bog se javlja Abrahamu, prilazi mu kao prijatelj i gost. Poziva ga i privlači k sebi, zatim podvrgava kušnji u namjeri da od njega načini odabranog (pra)oca velikog vjerničkog naroda.

U Abrahamov život Bog prvi zahvaća: izabire ga iz obitelji koja je «služila drugim bogovima», «izvodi ga» iz zemlje Ura i svojim ga putovima vodi u nepoznatu zemlju. Knjiga Postanka bilježi

poznati poziv Božji: «Idi iz zemlje svoje, iz zavičaja i doma očinskog, u krajeve koje ću ti pokazati. Velik ću narod od tebe učiniti, blagoslovit ću te, ime ću ti uzveličat, i sam ćeš biti blagoslov.» Mora da je Abraham u sebi nosio velike kvalitete kad mu Bog iskazuje tako veliko povjerenje i obećanje. Naoko, okolnosti se protive ovim perspektivama: Abraham je selilac, njegova žena Sara stara za rađanje djece. No tim se više ističe da sve ovisi o njegovoj vjeri i Božjoj svemoći i dobroti. Već tu je Abraham - u malom - slika Božjeg naroda koji je izabran bez ikakve svoje prethodne zasluge, i slika svakog vjernika kojemu Bog nudi milost. Već sama ta pojedinost dovoljan je razlog da se slika nađe u katedrali.

Vjera i nada na kušnji

Sadržaj Abrahamova života još je bogatiji. Svojim obećanjima Bog razbuktava Abrahamovu nadu i vjeru. I, najvažnije, ojačava je i očišćuje - kušnjom. Iskušava Abrahama veoma žestoko: traži da mu žrtvuje sina Izaka, na kojem upravo počiva obećanje, koji je jedina Abrahamova nada u onu Božju riječ: «Velik ću narod od tebe učiniti.» I - Abraham «ne uskraćuje svojega jedinca sina!» Teško da i jedan slikar, skulptor ili literat može prenijeti svu dramatičnost tog trenutka.

Iako je Abraham pokazao potpuno povjerenje i poslušnost Božjoj volji, s Božje strane to je bila samo kušnja i provjera. Bog ne traži Izaka, nego vjeru Abrahamovu. Knjiga Postanka u 22. poglavlju to opisuje: «...Bog stavi Abrahama na kušnju. Zovnu ga: «Abrahame!» On odgovori: «Evo me!» Bog nastavi: «Uzmi svoga sina, jedinca svoga Izaka koga ljubiš, i pođi u krajinu Moriju pa ga ondje prinesi kao žrtvu paljenicu na brdu koje ću ti pokazati.»

Pripreme za žrtvu

Ujutro Abraham podrani, osamari magarca, sa sobom povede dvojicu svojih slugu i svog sina Izaka, pošto je prije nacijepao drva za žrtvu paljenicu, i uputi se na mjesto koje mu je Bog označio. Treći dan Abraham podigne oči i opazi mjesto izdaleka. Abraham onda reče slugama: «Vi ostanite ovdje uz magarca, a ja i dječak odosmo gore da se poklonimo, pa ćemo se vratiti k vama.» Abraham uzme drva za žrtvu paljenicu, stavi ih na sina Izaka, a u svoju ruku uzme kremen i nož. Tako pođu obojica zajedno. Onda Izak reče svom ocu Abrahamu: «Oče!» «Evo me, sine!» javi se on. «Evo kremen i drva - opet će sin - ali gdje je janje za žrtvu paljenicu?» «Bog će već providjeti janje za žrtvu paljenicu, sine moj!» odgovori Abraham. I nastave put.

Stignu na mjesto o kojemu je Bog govorio. Ondje Abraham podigne žrtvenik, naslaže drva, sveže svoga sina Izaka i položi ga po drvima na žrtvenik. Pruži sada Abraham ruku i uzme nož da zakolje svoga sina. Uto ga zovne s neba anđeo Jahvin i poviče: «Abrahame! Abrahame!» «Evo me!» odgovori on. «Ne spuštaj ruku na dječaka - reče - niti mu što čini! Sad, evo, znam da se Boga bojiš, jer nisi uskratio ni svoga sina, jedinca svoga.» Podiže Abraham oči i pogleda, i gle - za njim ovan, rogovima se zapleo u grmu. Tako Abraham ode, uzme ovna i prinese ga za žrtvu paljenicu mjesto svoga sina.

Na Ansiglionijevoj slici gledamo upravo trenutak kad «anđeo Jahvin» zaustavlja Abrahama. Dječak Izak kleči svezan na pripravljenim drvima za paljenicu. Njegova odjeća leži odložena na zemlji, a uz nju je posuda iz koje se dimi žeravica kojom je trebalo zapaliti žrtvu. Na slici, zdesna, drugi anđeo pridržava ovna izvedenog iz grmlja.

Hagara i Jišmael

U pozadini freske, slijeva, još su dva lika: Egipćanka Hagara, sluškinja Abrahamove žene, sa svojim sinom Jišmaelom. Spominju se u Knjizi Postanka, neposredno prije događaja s Izakom. Po nagovoru Sare, svoje zakonite žene, Abraham s Hagarom rodi sina Jišmaela budući da je Sara bila nerotkinja. Po tadašnjem shvaćanju, to je bilo sasvim pravilno. Međutim, Sara, nakon što je ipak dobila sina Izaka, nije više trpjela Hagaru, jer se bojala da će Izak morati dijeliti nasljedstvo s Jišmaelom. Tražila je od Abrahama da je otjera zajedno s dječakom. Abraham je to učinio, premda, radi dječaka Jišmaela, preko volje. U pustinji je Hagaru mogla očekivati samo smrt od gladi i žeđi. No anđeo Božji spašava Hagaru i dječaka i obećava joj da će i od Jišmaela poteći veliki narod. Tu, u pustinji, Hagara je odgojila svojega sina; postao je lovac. Prema starodrevnoj predaji, Jišmael je praotac Arapa i pokopan sa svojom majkom u Ćabi u Meki. U tipološkom smislu, Hagara je predstavnik Starog zavjeta, a Sara Novog zavjeta. To su razlozi zašto ih slikar naznačuje u pozadini, kao podsjetnik i upotpunjenje likovne poruke.

I ova Ansiglionijeva slika po koncepciji i izvedbi zaostaje za Seitzovim, no duhovnu poruku ipak prenosi. Slikar je pripremne kartone radio u Rimu, ne znajući i ne uzimajući u obzir mjesto na kojem će slika biti i udaljenost s koje će je gledatelj motriti. Da je to imao pred očima, zasigurno ne bi ostao kod tako jednoličnih, neprirodnih boja i plošnosti likova, bez nužne perspektive i bez neophodnih sjena i nabora.

Tipologija i simbolika

Abrahamova žrtva ima veoma važno mjesto u kršćanskoj ikonografiji zbog svojih višestrukih tipoloških veza i simboličkih značenja: predlika (prefiguracija) je Kristove žrtve na križu, pa dosljedno tome i euharistije. I Izak koji na leđima nosi drva za žrtvu, predlika je Krista koji nosi križ na kojem će biti žrtvovan. Ovan, žrtvovan kao zamjena za Izaka, prefiguracija je Krista žrtvovana za naše grijehе. I grm u kojem je ovan bio zapleten teolozi tumače kao sliku križa na koji je Krist bio pribijen. Trnje grma slika je Kristove trnove krune na glavi. A magarac koji nosi teret za žrtvu je - židovska sinagoga, koja čuva i prenosi Božju riječ, a da je pravo ne shvaća. Ukratko - i Abraham i Izak predlike su Kristove.

Josip Egipatski

Braća prodaju Josipa (Alexander-Maximilian Seitz, 1881.)

Nasuprot fresci **Abrahamova žrtva** stoji slika Seitz seniora **Braća prodaju Josipa**. Mladi i čisti Josip, predlika Kristova, vabi nam iz sjećanja sve brojne događaje njegova znakovitog života prije i poslije ovog prizora. Knjiga Postanka naširoko opisuje njegov životni put u poglavljima 37. do 50. Josip je jedan od dvanaest sinova patrijarha Jakova i Rahele. Bio je očev ljubimac i zato je navukao na se ljubomoru braće. Još više: zbog tumačenja vlastitih snova oni mu se odlučiše osvetiti. San o jedanaest snopova koji se klanjaju njegovu snopu te o suncu, mjesecu i jedanaest zvijezda koji mu

se također klanjaju, povrijedio je ponos braće. Najprije ga, svukavši mu haljinu, bacaju u suhi zdenac, a zatim ga, uhvativši priliku, prodaju putujućim trgovcima za dvadeset srebrnjaka. Njegovom haljinom, koju su natopili krvlju kozleta, obmanjuju oca da su ga rastrgale zvijeri. To donosi freska.

Trgovci u Egiptu preprodaju ga Putifaru, zapovjedniku faraonove straže. Josip tu postaje upraviteljem njegova dvora. Ali zbog lažnih optužbi Putifarke, koja mu se osvećuje što je prezreo njezino zavođenje, dospijeva u tamnicu. U tamnici tumači zagonetne vladareve snove faraonom peharniku i pekaru. Oslobođeni peharnik to prenosi faraonu, a i snovi se kasnije ispuniše kako je bio prorekao. Faraon je u snu bio vidio kako iz Nila izlazi najprije sedam debelih, a zatim sedam mršavih krava koje proždiru svih sedam debelih. Zatim faraon sanja sedam debelih klasova koje je proždrlo sedam mršavih klasova. Kako ovi snovi - po Josipovu tumačenju - predskazuju dolazak sedam plodnih godina, Josip nagovori faraona da svake godine odvoji i uskladišti jednu petinu žita kao zalihu za razdoblje mršavih, nerodnih godina. Faraon to ne samo poslušao, nego Josipa postavi upraviteljem.

U vrijeme gladi po žito dolaze i Josipova braća. Josip se nije očitovao braći koja su mu se, kao upravitelju, došla pokloniti. Čak ih optuži da su uhode i tri dana ih baci u tamnicu. Zatim ih otpusti s teretom žita, zadržavši jednog kao taoca dok mu ostali ne dovedu i najmlađeg brata Benjamina. U drugom susretu, kad je stigao i Benjamin, događa se opet niz obrata. Josip se konačno otkriva braći i zatim poziva svojega oca Jakova i svu braću da se nastane u Egiptu.

Paralele: Josip - Krist

Povijest Josipa, ovdje veoma sažeta, pojavljuje se u ikonografiji od 5. stoljeća (mozaici u S. Maria Maggiore u Rimu). Ranokršćanska teologija gleda u Josipovom životu predsluku Kristove muke. On je, kao i Krist, od braće bio omražen, progonjen, trebao skončati, ali je uzdignut i postao svima koji su u nevolji - spasitelj. Otada ova tema vjekovima privlači umjetnike zbog narativnog bogatstva, snage dramatskih obrata, emotivnih napetosti, moralnih dilema, potresnih ispovijesti, ali i zbog svojih efektnih inscenacijskih ambijenata. U srednjem vijeku tema je obrađivana u omiljenim romanima i skazanjima. U 19. stoljeću prihvaća je i romantizam, a osobito slikarski smjer nazarenaca, kojem su pripadali oba Seitza.

Zapravo, likovno bogatstvo o Josipu Egipatskom potakla je srednjovjekovna teologija koja u njegovom životu otkriva mnoga tipološka i simbolička značenja. - Josip je predlika («tip») nevinog Krista, i to u mnogobrojnim paralelama. Evo nekih: braća su svukla Josipa - Židovi su svukli Krista; Josipa su spustili u zdenac - Krist je sišao u limb; Josip u kamenom zdencu - Krist u kamenom grobu; Josip je bio prodan za srebrnjake - Krist također; dječak Josip bio je spašen od smrti odlaskom u Egipat, i Dijete Isus spašeno je bijegom u Egipat; Josip u zatvoru s peharnikom i pekarom - Krist na križu između dva razbojnika; Josip dijeli žito - Krist umnaža kruhove; Josip se kao upravitelj vozi na faraonovim kolima - Krist ulazi svečano na magarici u Jeruzalem; Josip se otkriva braći - Krist se, poslije uskrsnuća, ukazuje apostolima... Josip je utjelovljenje neporočnosti i mudrosti, i s tog je razloga njegov lik urezivan na biskupske tronove. Brojni su, dakle, i opravdani razlozi da je Strossmayer izabrao upravo ovu temu za jednu od slika u svojoj stolnici i stavio ju u par s Izakom.

Seitzova freska

Slikar Seitz prikazuje Josipa veoma nježno. Upravo su ga užetom izvukli iz kamena zdenca. Duboko rastužen i bespomoćan predaje se trgovcima. Bjelinom puti naglašena je njegova nevinost i mladost. Četvorica braće, koja od dvojice trgovaca robljem primaju kesu sa srebrnjacima, usredotočili su svu svoju pažnju na novac i, kao ni ona dvojica sa strane, ne pokazuju nimalo samilosti. U pozadini druga dvojica braće već kolju živinče, a krv teče na Josipove haljine kojima će zavarati oca. Uz lijevi rub slike, uz bogato opremljene deve stoji mladi vodič, a uza nj ropkinja, kojoj se jedinoj na obrazu nazire samilost. Na horizontu: karavana u prolazu. Zdesna je brdoviti Josipov zavičaj, a lijevo u daljini silueta egipatske panorame. Spomenuti je da je isti motiv Alexander Seitz, još u mladosti, obradio u Münchenskoj crkvi Svih svetih. Slike su vrlo slične, ali je ova mnogo harmoničnijih boja. Freska **Braća prodaju Josipa** vremenski je posljednja koju je Alexander-Maximilian Seitz završio: 27. rujna 1882., pet dana prije posvete katedrale.

Antun Jarm